

Sanglepa koorelõvedest väljuvate kooniku kuldsete eosniitide põimik

Kooniku sasipuntrad

Erast Parmasto

Lauma Salmane Lätis võetud fotol näha olevate kuni 5 cm pikkuste sarvjate oranžikate niitide sasipundar tekis tänavuse aasta veebruari lõpus Lätis Balvi maakonnas Pēteris Kaļva keldrisse toodud sanglepapuidul.

Eestis olen niisugust imeasja viimati näinud Järvselja põlismetsas lamaval haavatüvel. Küllap mujalgi, aga nooruses ei osanud ma seda seene osaks pidadagi, pigem putukatega seotuks. Ka minu küsitletud mükoloogid on seda seenmoodustist vaid üsna harva märganud.

Kottseen **määrduvad koonik**, mille liiginimetuse on küll ülearu täpselt ladina keelest tõlgitud (*Valsa sordida*), kasvab looduses peamiselt haava peenematel tüvedel ja okstel. Puu koorelõvede põhja, peridermi alla varjatuna kujunevad 2–4 mm suurused seenemügarad ja hulk neisse süvenenud laia pika kaelaga pudeli kujulisi viljakehi – sulgeoslad.

Sama seene teine kasvuvorm, suguta paljunemise järk (*Cytospora chrysosperma*)

moodustab samas umbes 2 mm suurusesse seenemügaratesse süvenenud pudelikujulisi algeoslaid. Nende sisesentel valmivad sugutu paljunemise eosed – koniidid. Need kaks esinemiskuju võivad leiduda küll päris eraldi, kuuluvad aga samasse liiki, mille nime kannab sugulise paljunemise, s.t. viljakehasid moodustav staadium.

Seen on elusategi puude koorel kasvav saprobiont, harvem tsütosporoosi – koore nekroosi tekitav nõrk parasiit haaval, paplidel, harvem pajudel ja juhuslikult teistelgi lehtpuudel. Pole raske teda ka laboris katseklaasis või Petri tassis kultiveerida. Elusaid, peamiselt noori, enamasti nõrgenenud tüvesid koorevigastuste või lõvede kaudu nakatades võib ta tekitada madala süvendina koorevähki [1, 2].

FOTO: LAUMA SALMANE

Nii kotteosed kui ka koniidid valmivad kevadest sügiseni, päeval ja öösel, peamiselt küll vihmaste ja niiskete ilmadega. Eosed levivad õhuliikumisega, neid kannavad endaga kaasa ka vihmapiisad.

Mingil arenguastmel, mingi erilise niiske sooja ilmaga, enamasti pärast vihma ei välju algeoslaist mitte üksikooseid, vaid limane-sültjas, peagi kuivanult sarvkõva kollakas või oranž eosteniit ehk dendrill. See koosneb 4–5 x 1–1,5 µm suuruste, niisiis kuni kahe sajandikmillimeetri pikkuste kõverduvad eoste massist ja neid koos hoidvast liimainest. Eosteniit võib kasvada kuni 10 cm pikkuseks, siinsel fotol on need seenele ebahariliku kasvupaiga tõttu poole väiksemad.

Nende niitide kohta on teaduskirjutistes üldsõnaliselt märgitud, et sellesse kleepunud eosed levivad veepiiskade, õhu ja loomade abil. Kuidas see tegelikkuses toimuda võiks, seda pole keegi uurinud. Mis juhtub niitidega vihma käes? Leostuvad limaks või jäävad püsima? Kas jääb niidipundar mööduvate loomade karvkattesse ja saab nii levida kaugemale?

Seen olevat Euroopas ja Põhja-Ameerikas nõrgestunud, stressi kannatavatel puudel päris tavaline, leitud on teda ka Põhja-Aasiast ja Põhja-Aafrikast [1]. Eestis on teda aga vähe täheldatud, haavakoorel paiguti tavalisena küll juba 1856. aastal. Kehvades kasvutingimustes arenenud puude elusatel okstel ja tüvedel võib ta põhjustada kambiumi suremist ja koorevähki. Malev Marguse ja Ülo Tamme teatel [3] leidub määrduvad koonikut meil mitmel kultiveeritaval papliliigil, kuid ta ei ohusta neid kuigivõrd. ■

1. Hayova, Vera P.; Minter, Dave W. 1998. *Valsa sordida*. IMI Descriptions of Fungi and Bacteria 137, Sheet 1370. Kew.
2. Phillips, D. H.; Burdekin, D. A. 1982. Diseases of forest and ornamental trees. Macmillan Press, London-Basingstoke.
3. Margus, Malev; Tamm, Ülo 1967. Paplid Eesti NSV-s. Valgus, Tallinn.

Erast Parmasto (1928) on mükoloog, Scenevana.